

реаліями другої культури, викликає великий інтерес і представляє лінгвістичну цінність для людей, тісно вовлечених в процес білінгвальної міжкультурної комунікації на різних рівнях і в різноманітних сферах життя.

ЛИТЕРАТУРА

1. Карасик В. И. Лигвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 72–78.
2. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во “Истоки”, 2003. – 59 с.
3. Проценкова Н. В. Национальная специфика семантики слова в близкородственных языках : контрастивный анализ / Н. В. Проценкова. – Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2010. – 180 с.
4. Резанова З. И. Языковая картина мира: взгляд на явление сквозь призму термина-метафоры / З. И. Резанова // Картина мира : модели, методы, концепты. Мат. Всероссийской междисциплинарной школы молодых учёных “Картина мира : язык, философия, наука” (1–3 ноября 2001 года) / Под общ. ред. проф. З. И. Резановой. – Томск : Издание ТГУ, 2002. – С. 28–35.
5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – М. : Изд-во МГУ, 2004. – 352 с.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ЗНАЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ МОВНИХ ОДИНИЦЯХ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОДЯГУ

ПТУХА В. А.

Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена проблемі визначення поняття “національно-культурний компонент” значення у сучасній лінгвістиці та дослідженню номінативних одиниць на позначення одягу в англійській та українській мовах. Національно-культурний компонент семантики досліджували М. Г. Комлев, В. В. Воробйов, В. Г. Костомаров, Г. Д. Томахін, Д. О. Добровольський, В. М. Телія та ін.). У сучасному мовознавстві існують різні підходи до цього поняття, що призводить до неоднозначності і дифузності його трактування, а відтак, зумовлює його актуальність на сьогоднішній день.

Встановити національно-культурну семантику номінативних одиниць на позначення одягу в англійській та українській мовах; виявити спільні й відмінні тенденції у розвитку семантичної структури номінації на позначення одягу у зіставлюваних мовах.

Поняття національно-культурного компонента значення дослідники пов’язують з такими термінами як безеквівалентна лексика, фонова лексика, лагуна, реалія та конотативна лексика, але на сьогодні в лінгвістичних студіях все більшого поширення набуває термін лінгвокультурема, який є комплексною міжрівневою одиницею мови, що несе певну національно-культурну інформацію [2, с. 46].

Більшість лінгвістів, визнаючи зв'язок мови і культури (О. Белова, А. Вежбіцька, В. Воробйов, С. Толстая, М. Толстой, В. Телія, С. Тер-Минасова та ін.), звертаються саме до лексико-семантичного рівня мови, який безпосередньо "... реагує на зміни у всіх сферах людської діяльності" [11, с. 88].

План змісту лексики є основним матеріалом дослідження специфічних рис національного світобачення.

Деякі шари лексики найяскравіше виражають національну своєрідність даної лінгвокультури. Перш за все, це побутова лексика, до якої власне й належить сфера, що нас цікавить "одяг" (найменування одягу, взуття, головних уборів і т.д.). Вивчаючи номінативні одиниці подібного роду, можна виявити особливості сприйняття і відображення світу носіями різних мов, ось чому дане дослідження направлене на визначення шляхом зіставлення того, як етнічна ментальність відображена лексично і морфологічно у тематичній групі "одяг" в англійській та українській мовах. Кожна мова володіє певною кількістю одиниць з національно-культурним компонентом значення (далі НКК) [1, с. 56].

Вперше про НКК значення згадує російський лінгвіст Н. Г. Комлев (в його роботах даний компонент називається культурно-історичним, термін "національно-культурний компонент" з'явився пізніше і належить А. С. Мамонтову). Н. Г. Комлев говорить, що слово, окрім інформації про предмет, має деякий соціальний фон, який асоціюється з цим словом. "Визнаючи наявність внутрішнього змісту слова, тобто того факту, що словознак виражає дещо ще, окрім самого себе, ми повинні визнати і наявність культурного компонента – залежність семантики мови від культурного середовища індивідуума" [5, с. 116–117].

І мова і культура являють собою автономні семіотичні системи, які, однак, знаходяться у постійній взаємодії одна з одною [2, с. 38]. Говорячи про культурну інформацію в одиницях мови, треба сказати про те, що існує категорія, яка співвідносить ці дві системи і допомагає описувати їх взаємодію [10, с. 33]. Опис базових понять лінгвокультурології дає можливість визначити рамки і ключові позиції даного підходу у лінгвістиці. Усі категорії, якими оперує лінгвокультурологія, так чи інакше пов'язані з тандемом мови і культури.

Інтерес дослідників до лексичних одиниць з НКК у семантиці виявляється у тому, що з'являється велика кількість термінів для їх позначення: *безеквівалентна*, *неповноеквівалентна лексика* (Е. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, А. С. Мамонтов), *реалії* (С. Влахов, В. В. Ощепкова, Г. Д. Томахін, С. Флорін), *лакуни* (В. А. Муравйов, Ю. А. Сорокін), *фонова лексика* (Ю. А. Воробйов, В. В. Ощепкова, Г. Д. Томахін), *культуреми* (В. В. Воробйов) та ін. [11, с. 90].

Під *безеквівалентною* лексикою, згідно лінгвокраїнознавчої теорії слова, розуміються слова, які виражають поняття, відсутні в іншій мові, а також слова, які не мають відповідників за межами мови до якої вони належать [1, с. 53]. Причиною цього може бути як відсутність у житті тієї чи іншої етнічної спільноти відповідних реалій, так і відсутність однослівного еквівалента для позначення цих реалій. У цьому випадку лексичні одиниці або запозичуються,

або перекладаються описово (*kilt* – “кілт”, *dirndl* – сукня з короткими рукавами, низькою горловиною і широкою спідницею). В українській мові в межах тематичної групи “одяг” можемо навести такі приклади: *сорочка* (“вишиванка”), *кобеняк* (накидка на тіло людини), *плахта* (жіночий одяг з шерстяної тканини).

Окрім терміну “безеквівалентна лексика”, для позначення відсутності в лексичній системі мови слова для визначення того чи іншого поняття використовується термін “лакуна” [14, с. 120]. Подібно безеквівалентним словам, лакуни можна виявити лише при зіставленні. Наявність лакун у мові також може бути зумовлено різними причинами, наприклад, неспівпадінням зіставляваних культур. Так, в англійській культурі значне місце посідає полювання на лисиць. І для позначення червоного камзола мисливця на лисицю існує спеціально створена для цього одиниця *pink*. В українській мові такої необхідності немає, оскільки полюванню на лисиць ми не надаємо ритуального значення. Також наявність лакуни може бути зумовлено не відсутністю в одній з лінгвокультур відповідного об’єкта для позначення, а відсутністю необхідності розмежовувати те, що розмежовує інша мова. Наприклад, двом українським словам *кнопка* (на одязі) і *тудзик* відповідає одне англійське *button*; навпаки, англійським словам *ducks* (парусинові штани) і *trews* (щільно обтягнуті штани в клітинку) відповідає тільки українське *штани*.

Переважну більшість номінативних одиниць з НКК значення можна визначити терміном “фонова лексика”. Але, якщо у безеквівалентній лексиці НКК значення є частиною лексичного поняття, то лексичні одиниці, які позначають одне і те ж поняття, але у свідомості носіїв різних мов викликають різні (неспівпадаючі) асоціації, називаються фоновою лексикою і в них національно-культурні семантичні частки присутні на рівні лексичного фону. Таким чином, у слів, еквівалентних на рівні поняття, лексичний фон може повністю відрізнятись. Культурологічна інформація задається досліднику імпліцитно, тобто вона захована і знаходиться безпосередньо поза повним значенням. Наприклад, англійське *tank* дещо відрізняється від українського *фуфайка* (діал. *куфайка*) на рівні лексичного фону, хоча в обох мовах дані номінативні одиниці позначають одне поняття – “стьобана куртка з вати або безрукавка”, в українській мові слово *фуфайка* навряд чи викличе у свідомості носія мови асоціації з чимось модним, що можна одягнути “на вихід”.

Г. Д. Томахін запропонував у якості альтернативи терміну “фонова лексика” термін “реалія”. У лінгвістичні практики даний термін розуміється і як предмет об’єктивної дійсності, і як факт культури, і як лексична одиниця, яка служить для найменування національно-специфічного предмета [9, с. 47].

Найяскравішим прикладом національної своєрідності культур є денотативні реалії. Це реалії, у яких розбіжності виявляються у плані змісту:

1) денотативна реалія, яка характерна лише одній культурі (*bearskin*, *свитка*, *запаска*); 2) реалія, яка характерна для всіх порівнювальних культур, але особливо відмічається в одній із них (*Oxford shoes*, *Cambridge slippers*, *кожух*, *жупан*); 3) функціональна різниця співпадаючих реалій (наприклад, різноманітні види штанів в англійській мові в залежності від застосування називаються по-різному: *plus fours* – штани для гри в гольф, *jodhpurs* – штани

для верхової їзди і т.д.). М. Коцюбинський описує головну героїню Маланку в повісті “Fata Morgana”: “Мала, суха, чорна, у чистій сорочці, в старенькій *свитці*”. У перекладі А. Бернарда читаємо: “There was Malanka, small and thing, in a clean blouse and an old *coat*”. Гіперонімічне перейменування *свитка* не є адекватним, оскільки *a coat* – нейтральне позначення, а *свитка* – крім загального денотативного значення “верхній одяг”, означає одяг з домотканого грубого сукна. До того ж, треба відзначити й імпліцитне значення лексеми *свитка* – “одяг бідної людини”, воно вміщує і локальну сему, що позначає етнічну віднесеність – “одяг української селянки”. Отже, укр. *свитка* є реалією по відношенню до англ. *a coat*.

У деяких випадках семантика слів, які позначають повсякденні предмети і явища, включає в себе національно-культурні семантичні частки. Наприклад, в англійській мові в тематичній групі “одяг” є велика кількість номінативних одиниць з топонімами у їх складі: *Tyrolean hat*, *Bermuda shorts* і т. д.

В реаліях етнокультурний зміст закладений у денотативному аспекті значення, однак, у лінгвокультурології також виділяють одиниці, в яких даний зміст відображений у конотативному аспекті значення.

Так, В. Н. Телія, у якості базового поняття лінгвокультурології виділяє **культурну конотацію**. В самому загальному вигляді – це інтерпретація денотативного або образно мотивованого аспектів значення в категоріях культури [17, с. 214]. “Культурно-маркована конотація виникає як результат інтерпретації асоціативно-образної основи ФО чи метафори через співвіднесення її з культурно-національними еталонами і стереотипами. Компоненти з символічним прочитанням також багато в чому зумовлюють зміст культурної конотації” [9, с. 55].

Лексика з НКК значення, яка у свідомості мовної спільноти відрізняється емоційно-естетичними асоціаціями, які викликаються нею, називається **конотативною лексикою**. Так, наприклад, лише у контексті американської лінгвокультури можна пояснити конотації словосполучень *Ivy League suit*, *Madison Avenue clothes*. Студенти, які навчаються в учбових закладах, що належать до Ivy League (Ліга плюща – група найпрестижніших приватних коледжів та університетів на північному сході США), носили дорогі костюми із замші, і як наслідок лексична одиниця *Ivy League suit* почала вживатись для позначення будь-якого костюма із замші високої якості.

Щодо словосполучення *Madison Avenue clothes*, то носій американської культури добре знає, що на Медісон Авеню в Нью-Йорку розташовані магазини найдорожчого дизайнерського одягу і вже в самому словосполученні закладено екстралінгвістичне значення “одяг гарної якості”.

Фразеологізм *триматись за спідницю* можна розглянути лише в контексті української лінгвокультури: мається на увазі “несамостійний чоловік, який піддається впливу якої-небудь жінки”.

Таким чином, для визначення лексики з НКК значення лінгвісти використовують різні терміни. Однак, в ході розробки лінгвокультурологічної категоріальної бази, виникла необхідність виділення комплексної міжрівневої одиниці. Під цією одиницею, підтримуючи більшість авторів, розуміємо **лінгвокультурему** і вважаємо, що і безеквівалентна, і конотативна, і фонована

лексика можуть бути об'єднані одним цим поняттям, оскільки це двостороння одиниця, яка має не лише лінгвістичне значення, але і є національно-культурно маркованою.

Даний термін запровадив В. В. Воробйов і він являє собою єдність лінгвістичного і екстралінгвістичного змісту. Це сукупність форми мовного знака, і культурного змісту, який супроводжує цей знак [2, с. 353]. Лінгвокультуреми визначаються як “своєрідна призма, через яку відбувається національно-специфічне бачення світу” [7, с. 224].

В. В. Воробйов визначає лінгвокультуреми як знак, який на противагу власне мовним одиницям – слову і лексико-семантичному варіанту – має більш складну структуру, оскільки він включає не лише мовні, але й культурні сегменти (достатньо стійкі асоціації, спільні для всіх представників даної лінгвокультури) [2, с. 44-48].

На відміну від доволі загального терміну “слово”, до структури якого входять такі елементи як знак і значення, структура лінгвокультури окрім знака і значення включає поняття і предмет, при цьому слово належить до сфери мовного, а лінгвокультуреми також до предметного світу [2, с. 58].

У широкому розумінні лінгвокультуреми – це одиниця мови, яка втілює зв'язок мовної і позамовної дійсності, зв'язною ланкою між якими виступає мислення. На думку В. В. Ощепковой “ця одиниця не лише володіє лінгвістичним значенням, але й маніфестує відповідну культуру” [11, с. 94].

Будь-який словесний знак не лише семантично специфічний, але й наділений певною національно-культурною своєрідністю. Звідси випливає, що теоретично будь-яка номінативна одиниця може бути названою національно-маркованою [2, с. 25].

В статті було дане теоретичне обґрунтування наявності культурного компонента значення слова, його екстралінгвістичний зміст. До лексики з культурним компонентом значення відносяться лексеми, які є національно маркованими. Деякі прошарки лексичного фонду мови найяскравіше виражають національну своєрідність даної лінгвокультури. Перш за все, це побутова лексика, до складу якої і входить сфера “одяг” (назви одягу, взуття, головних уборів і т. д.).

В дослідженні базисом для приналежності назв одягу до категорії лінгвокультури, є наявність у його структурі експліцитно вираженого національно-культурного компонента.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верещагин Е. М. Язык и культура / Евгений Михайлович Верещагин. – М. : Этнос, 1990. – 26 с.
2. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы) : [монография] / Владимир Васильевич Воробьев. – М. : Изд. центр РУДН, 1997. – 331 с.
3. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С. 37–48.
4. Кузнецова О. Д., Сороколетов Ф. П. Диалектные словари как памятники русской крестьянской культуры / О. Д. Кузнецова, Ф. П. Сороколетов // Диалектная лексика 1987. – СПб. : Наука, 1991. – С. 3–12.
5. Комлев М. Г. Компоненты содержательной структуры слова / Михаил Георгиевич

- Комлев – М. : Этнос, 1969. – С. 48–49.
6. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / Алексей Николаевич Леонтьев. – М. : Смысл, 1997. – 287 с.
7. Мамонтов А. С. Антология культурной мысли / Александр Сергеевич Мамонтов. – М. : Изд-во РОУ, 1996. – 352 с.
8. Марковина И. Ю. Влияние национальной специфики языка и культуры на процесс межкультурного общения / И. Ю. Марковина // Речевое общение : проблемы и перспективы. – М. : ИНИОН АН СССР, 1983. – С. 187–212.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : “Академия”, 2001. – 208 с.
10. Опарина Е. О. Лингвокультурология : методологические основания и базовые понятия / Е. О. Опарина // Язык и культура. – М. : ИНИОН РАН, 1999. – С. 27–48.
11. Ощепкова В. В. Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии / Валентина Викторовна Ощепкова. – СПб. : ГПЦССА/КАРО, 2004. – 226 с.
12. Спиридовская Л. А. Содержание и организация внеурочной учебной деятельности учащихся по иностранным языкам в школах полного дня / Людмила Александровна Спиридовская. – М. : ЛОГОС, 2002. – С. 18–23.
13. Стернин И. А. Структурная семасиология и лингводидактика / И. А. Стернин // Русское слово в лингвострановедческом аспекте. – Воронеж : Изд-во Ворон. ун-та, 1987. – С. 104–121.
14. Степанов Ю. С. Язык и метод : К современной философии языка. Знак. Понятие. Ментальный мир. Реальность. Номинализм и реализм. Новый реализм / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 779 с.
15. Тарасов Е. Р. Язык и культура / Е. Р. Тарасов // Язык – Культура – Этнос. – М. – 1994. – 107 с.
16. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.

ПОНЯТТЯ “РОБОТА” І “КАР’ЄРА” У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ СХІДНИХ СЛОВ’ЯН

ТЕРЕХОВА Д. І.

Київський національний лінгвістичний університет

Антропоцентричний підхід до вивчення мови дає змогу розв’язувати традиційні проблеми мовознавства під новим кутом зору, тобто з урахуванням взаємного впливу людини на мову та мови на мислення і світосприйняття людини. З таких позицій намагається вирішити проблему взаємодії мови і мислення сучасна психолингвістика, об’єктом вивчення якої є мовна свідомість.

Методологічною основою у вирішенні зазначеної проблеми є вчення О. М. Леонтьєва про образ світу, який трактується у психології та психолингвістиці як результат духовної активності людини і проявляється в продуктах діяльності людини у вигляді “опредметнених утворень” [3, с. 21]. Мова, з одного боку, формує мовний образ світу, з іншого боку, експлікує зміст образу світа людини. Людина – це представник певної культури, тому